

Sociologija nerazvijenih zemalja

Prof. dr Cvetko Kostić

Problem sociologije nerazvijenih zemalja (pays sous-développés, underdeveloped areas) ili »zaostalih zemalja« odnosno »zemalja u razvoju«, kako one same sebe obično nazivaju, izbio je velikom snagom u centar naučnog interesovanja posle završetka drugog svetskog rata i od tada interes za ovu naučnu disciplinu neprestano raste. Za ovo postoji više ubedljivih razloga, a među njima su bez sumnje glavni **politički** razlozi. To je doba sloma kolonijalnog sistema i nastanka mnogih nezavisnih i slobodnih država. Društva koja su nekad nazivana »primitivnima«, postala su nosioci akcija ekumenskog značaja. Ovo ima i svoj **ideološki** značaj; nerazvijene zemlje čine danas dve trećine ekumene, a u njima se pojavljuju nove društvene snage i pravci, pa u današnjem blokovski podeljenom svetu nije ni malo svejedno kojim će putem krenuti te nepregledne mase. U mnogim od ovih zemalja glavnu društvenu snagu predstavljaju **seljaci**. Teorija i praksa ovih država u rešavanju **agrarnog i seljačkog** pitanja, a tako isto i njihovi metodi **urbanizacije i industrijalizacije**, od opšteg su značaja. Isto tako, odmah posle drugog svetskog rata sa svom snagom postavilo se i pitanje **ekonomske** »neravnoteže« između razvijenih i nerazvijenih zemalja; taj duboki jaz se neprestano širi i to neposredno ugrožava svetski **mir**. Zbog toga su neke **razvijene** zemlje raznim kanalima otpočele da daju »pomoć« nerazvijenim zemljama, ali se ubrzo uvidelo da problem nerazvijenih zemalja nije samo ekonomski problem, kako su mnogi mislili, i da obično davanje ekonomske pomoći ne daje one rezultate kakvi su se očekivali, i da korist od nje nije ni u kakvoj srazmeri sa uložnim sredstvima. Pored toga, uvidelo se da razvijene zemlje ne poznaju **društvo** nerazvijenih zemalja, da starija proučavanja ovih društava i njihovog »primitivnog mentaliteta« nimalo nisu dovoljna i da mnogo ne doprinose rešavanju problema u novim uslovima ovih zemalja. Štaviše, i jedna takva institucija kao što je **Međunarodni institut za javne finansije** smatra da je problem razvoja ovih zemalja »ekonomski samo jednim delom i to možda manjim delom.«¹ Time je naglašena socijalna i sociološka strana ovog problema.

¹ Le »Tiers monde«, **Sous-développement et développement**, Ouvrage réalisé sous la direction de Georges Balandier, Travaux et documents, Paris, 1956, p. 15.

Zbog tih i sličnih razloga mnogi naučni radnici (ekonomisti, pedolozi, hidrolozi i dr.) počeli su da proučavaju problematiku nerazvijenih zemalja. Među njima je zapažen i rad **sociologa**. Ubrzo su uočene prednosti **ekipnih** istraživanja. Neka od ovih istraživanja su još u toku a neka su završena i njihovi su rezultati već objavljeni. Ta se ispitivanja vrše u raznim krajevima, Azije, Afrike i Latinske Amerike i ona nešumnjivo pokazuju da među ovim zemljama, i pored razlika, postoji i dosta sličnosti pa i identičnosti. To osobito važi za probleme njihove sociologije.² Istraživanja su već dala obilje naučnog materijala i zaključaka, koji su obogatili sociološku **teoriju** i korisno služe **praksi**. Ona su takođe potvrdila korisnost profesije sociologa, koja je bila ranije uvedena samo u nekim od najrazvijenijih zemalja. Pored toga, uvidelo se da jaz između »razvijenih« i »nerazvijenih« zemalja seže u duboku prošlost. Kroz istoriju odnos razvijenih i nerazvijenih zemalja pojavljivao se u raznim vidovima i pod raznim imenima, a taj odnos se obično označava pojmom: **kolonijalni sistem ili kolonijalizam**.

Danas se sociologija nerazvijenih zemalja nalazi u svom povelju, u traganju za svojim **predmetom** i **metodom**. U ovom pogledu učinjeni su veliki kolektivni naponi za relativno kratko vreme, tako da se stvarno može već govoriti o nekim njenim elementima i osnovnim problemima.

U ovom napisu želimo govoriti o socijalnoj **statistici** i **dinamici** ovih zemalja, o **metodu** i **pripremi** istraživanja njihove sociologije. Tek posle toga može se u zaključku reći i nešto pobliže o **perspektivi** društva i sociologije u njima. -

I. Socijalna statika

Jedno od prvih pitanja koje se postavlja pred naučne radnike prilikom proučavanja društva ovih zemalja jesu **obeležja** tih društava, tj. njihove karakteristične osobine po kojima se ona razlikuju od **društava** razvijenih zemalja. Među prvim naučnicima koji su se u novije vreme bavili proučavanjem ovih obeležja bili su francuski demograf **Alfred Sauvy** i švedski socijalni radnik **Gunar Myrdal**. Prvi je istakao »demografske, ekonomske i sociološke karakteristike« nerazvijenosti, dok je drugi naročito naglasio zaostalost socijalne strukture, kao jedan od osnovnih obeležja nerazvijenosti. Ali u određivanju **broja** ovih obeležja pojedini autori se ne slažu. A. Sauvy i Claude Lévy smatraju da tih obeležja ima **jedanaest**³, dok J. Lacoste nalazi petnaest »konstitutivnih obeležja nerazvijenosti«.⁴ Sva ta obeležja mogu se ipak svesti na njih nekoliko, koja razni autori dopunjuju i kombinuju sa još nekim elementima. Takva obeležja su: visok natalitet i mortalitet populacije a osobito

² Najvažniji od do sada objavljenih ekipnih radova su: **Aspects sociaux de l'industrialisation et de l'urbanisation en Afrique au Sud du Sahara**, sous la direction de Daryl Forde, Unesco, Paris, 1956; **Le phénomène de l'urbanisation en Asie et en Extrême-Orient**, rédaction Philippe M. Hauser, Unesco, Calcutta, 1959; **L'urbanisation en Amérique latine**, directeur de publication Ph. M. Hauser, président du département de sociologie de l'Université de Paris.

³ Claude Lévy, **Les critères du sous-développement**, Institut national d'étude démographique, Cahier, No 27, Paris, 1956.

⁴ Yves Lacoste, **Les pays sous-développés**, Paris, 1962.

veliki mortalitet dece, slaba higijena i ishrana, slaba proizvodnja i potrošnja energije, veliki broj analfabeta, velik broj zemljoradnika u profesionalnoj strukturi stanovništva, socijalna zaostalost i ostala.⁵

Ovakav deskriptivni pristup nije dovoljan za dublje ulaženje u socijalnu statiku ovih zemalja; on je arbitraran i dosta nesiguran za zaključke, osobito kada se radi o promenama koje se vrše u strukturi ovih zemalja pod uticajem urbanizacije i industrijalizacije, tj. kad je reč o njihovoj socijalnoj dinamici. Zbog toga se njihova socijalna struktura može bolje sagledati ako se obrati pažnja na njene sastavne delove: a) populaciju, b) režim proizvodnje, c) organizaciju svojine, d) podelu rada i e) socijalni sistem. Tek sva ta bitna obeležja određuju i **stepen nerazvijenosti** ovih zemalja.

a) **Populacija**

Veliki problem nerazvijenih zemalja je »ekspanzija populacije«. U njima je stopa **nataliteta** visoka, svakako, znatno veća nego u razvijenim zemljama. Prema podacima OUN stopa nataliteta u SAD ne prelazi 25 promila a u Evropi 24 promila godišnje, dok se u Latinskoj Americi, Aziji i Africi ona penje i preko 40 promila. U pojedinim nerazvijenim zemljama ova stopa je naročito velika: na primer u Ekvadoru 47 promila, Gvatemali 51 promil, Meksiku 45 promila, Burmi 49 promila, Maleziji 44 promila, Alžiru 45 promila, u nekim provincijama Irana preko 50 promila.⁶

Mortalitet populacije u ovim zemljama je takođe veliki. Nekad je bio još i veći zbog pustošenja raznih epidemija. Iako se stopa mortaliteta u zadnje vreme nešto smanjila ona je još uvek visoka: u Egiptu iznosi 21,4 promila, Alžiru 19,6 promila, Meksiku 16,0 promila, Indiji 19,8 promila itd. Naročito je visoka stopa smrtnosti dece u ovim zemljama. U ovim područjima, i pored napretka medicine, još često haraju kolera, kuga, tifus, tuberkuloza, malarija i sifilis.

Starosna struktura populacije nerazvijenih zemalja ima jednu posebnu karakteristiku: veći udeo dece, nešto manji udeo odraslih i srazmerno mali deo starih osoba. Na primer, udeo osoba ispod 15 godina u populaciji Azije, Afrike i Latinske Amerike je 40% prema 30 % u Evropi ili 25% u SAD; udeo osoba između 15 i 59 godina čini 53%, prema 60% u Evropi i 64% u SAD; a starije osobe preko 60 godina čine samo 5% globalne populacije prema 10% u Evropi i 11% u SAD. Takva starosna struktura se odražava ne samo na ekonomiju već i na društvene odnose.⁷

Stanovništvo nerazvijenih zemalja se **nedovoljno** i nepravilno ishranjuje. Ako se uzme da je potrebni dnevni proseki ishrane za jednu osobu 2.500 kalorija, onda prema podacima FAO izlazi da oko 70% svetske populacije ne uzima tu količinu, a 24% uzima manje i od 2.000 kal. Štaviše, ima oblasti gde se ta količina smanjuje i ispod 1000 kalorija, tj. na stanje ishrane u nacističkim koncentracionim logorima. Tome treba dodati da je struktura ishrane nepravilna i da hrana oskudeva osobito u vitaminima i proteinima. Prema jed-

⁵ Claude Lévy, isto, 139.

⁶ Louis Henry, *Caractéristiques démographiques des pays sous-développés*, Institut national d'études démographiques, Cahier, No 27, Pariz, 1956, 149, 150.

⁷ Y. Lacoste, isto, 24.

noj anketi FAO-a najgoru ishranu u svetu ima populacija Indije (dnevna potrošnja po stanovniku iznosi samo 1.650 kalorija sa svega 6 grama proteina životinjskog porekla). Veoma malo proteina troši i populacija Cejlona, Irana, Iraka, Kine, Perua, Meksika, Egipta, Pakistana i ost.⁸

Kuda vodi ovakav porast populacije nerazvijenih zemalja? Odgovor na to pitanje danas traže mnogi ekonomisti, statističari, sociolozi, filozofi pa i razne međunarodne organizacije i skupovi. S tim u vezi postavlja se pitanje da li je »ekspanzija populacije« uopšte problem ili nije? O tome se mišljenja potpuno razilaze. Neki smatraju da je rađanje dece »blagoslov božiji« i da stvarna snaga države i nekog globalnog društva zavisi u krajnjoj liniji od brojnosti njegove populacije. Pristalice ovakvog shvatanja se drže u suštini stava koji je još davno istakao slavni matematičar i filozof **Leibnitz** (1646—1716) u svom zaključku: **Vera regni potestas in hominum numero consistit; ubi enim sunt homines, ibi substantiae et vires.**⁹ Drugi smatraju da je upravo ubrzano povećanje stanovništva prava nesreća i prokletstvo, koja vuče u ponor ne samo nerazvijene zemlje već i čitavi ostali svet. Takvi se u suštini drže stavova »oca demografije« i »strašnog crnog genija« **T. R. Malthusa** (1766—1834), koji je svojim »zakonima« dokazivao da se stanovništvo množi geometrijskom a životne namirnice povećavaju aritmetičkom progresijom. U tom neskladu pristalice ovog shvatanja vide i osnovnu nevolju nerazvijenih zemalja; u njima se beda ne smanjuje, već se samo povećava i tako će biti i u budućnosti ako se ne pristupi »planiranju rađanja«. O ovome postoji i jedno treće, srednje gledište, po kome je ekspanzija populacije nerazvijenih zemalja sigurno težak problem, ali će on s vremenom naći svoje rešenje u samom razvoju ovih zemalja. Tu se, naime, polazi od iskustva da ukoliko se neka zemlja više urbanizuje i industrijalizuje time u njoj opada natalitet i svodi se na razumne okvire. To je iskustvo svih zemalja koje su odmakle u svom razvoju, pa treba pretpostaviti da će tako biti i kod zemalja koje su tek stekle slobodu i koje pristupaju industrijalizaciji i urbanizaciji.

U pogledu ubrzanog povećanja stanovništva, u nerazvijenim zemljama **primenjena** sociologija treba da odgovori na nekoliko veoma praktičnih pitanja: kako se ovo povećanje odražava na promenu vrednosti i koheziju u primarnim grupama i kod ličnosti; ako se pristupi »kontroli rađanja« koja sredstva upotrebiti s obzirom na razne »preživivosti« u ovim društvima; kako u ovom pogledu postići »dinamičnu ravnotežu« koja bi najbolje odgovala određenom društvu?

b) Oblici proizvodnje

U nerazvijenim zemljama se i danas sretaju svi oblici produkcije, koje poznaje ekonomija i sociologija. To su: ropstvo, podložništvo, korporativizam, kapitalizam, neokapitalizam, kooperativizam, etatizam i kolektivizam.

Poznato je da je **ropstvo** u Saudijskoj Arabiji i danas »legalna« institucija, da se tragovi ropstva nalaze još uvek na nekim ostrvima Indokine, Malezije i u prašumama Latinske Amerike. **Podložništvo** je lakši oblik ropstva. Podložnik se ne tretira kao stvar, već ima neka ljudska prava, ali je privezan

⁸ Y. Lacoste, isto, 10.

⁹ Prava snaga države se nalazi u broju njenog stanovništva; gde ima stanovništva, tamo ima dobara i snage.

ili za zemlju (glabae adscripti) ili za njenog vlasnika. Ovaj oblik se pojavljuje u više varijacija: feudalizam, kolonat i sl. Ti različiti varijeteti podložništva su i danas dosta rašireni u nerazvijenim zemljama. To je osobito slučaj u agrarnim zemljama Latinske Amerike.¹⁰ Isto tako, u selima nekih islamskih zemalja Mediterana raširen je tzv. **kammesat** kod kojeg odnosi između vlasnika zemlje i onoga koji je obrađuje imaju dosta podložničkih obeležja,¹¹ **Korporativizam** karakteriše proizvodnja za račun vlasnika oruđa i sirovina i potčinjenost organizaciji **zanatlija**. Ovaj oblik je bio osobito raširen u gradovima srednjeg veka; tada zanatlija nije bio potčinjen feudalcu, niti je bio vezan za zemlju, ali je bio »inkorporisan« i potčinjen svome cehu ili esnafu, tj. »ljudima grupisanim zbog toga što rade isti zanat«. Zajedničke svečanosti, propisi o obavljanju zanata ili trgovine, hijerarhija u okviru zemaljske proizvodnje i organizacije daju čvrstinu i povezanost ovom obliku proizvodnje, čiji se varijeteti još u priličnoj meri sretaju u gradovima mnogih nerazvijenih zemalja, osobito onih oko Mediterana. Ova udruženja su lokalnog karaktera, i ona su često nosioci lokalizma u svojoj sredini. **Kapitalizam** kao oblik proizvodnje u značajnoj meri takođe nalazimo u ovim zemljama. Kolonijalisti su »uvozili« sa sobom i ovaj oblik proizvodnje i on je danas u raznim varijetetima raširen u mnogim od ovih zemalja. Isto tako, u tim zemljama se sretaju i oblici **neokapitalizma, kooperativizma, etatizma, pa i kolektivizma** (Kina, Kuba, Alžir i ost.).

Proizvodne snage u dve osnovne privredne grane ovih zemalja, agrikulturi i industriji, izrazito su nerazvijene. Površina tla za obrađivanje relativno je veoma mala. Na primer, u Latinskoj Americi samo se jedna petina pogodnih obradivih površina stvarno i obrađuje. Pored toga, ogromni prostori obradive zemlje leže godinama pod **ugarom**. Prinosa od žitarica je slab, često po nekoliko puta slabiji nego u razvijenim zemljama. Produktivnost rada u agraru je vrlo niska; dok jedan radnik u agraru u SAD svojim radom može obezbediti ishranu 25 osoba, dotle on u Brazilu može da ishrani svega 5 osoba, a u Indiji 4.

Slabost industrije ovih zemalja se pokazuje u raznim vidovima. To se prvenstveno očituje u nedovoljnoj količini proizvoda a zatim i u profesionalnoj strukturi aktivnog stanovništva kroz veoma mali broj industrijskih radnika. Osobito je slabo razvijena teška industrija. Isto tako, novije ankete pokazuju, da je potrošnja **energije** dobijene iz uglja, petroleja i hidroelektrana po jednom stanovniku veoma niska.

Nerazvijenost proizvodnih snaga se neposredno odražava na **nacionalni dohodak** ovih zemalja. Tu je razlika između razvijenih i nerazvijenih zemalja naročito izrazita. Tako izveštaji OUN pokazuju da 16% svetske populacije u razvijenim zemljama uživa 70% svetskog dohotka. Po tim podacima 1.125 miliona stanovnika nerazvijenih zemalja ima godišnji dohodak ispod 100 američkih dolara,¹² dok stanovnici nekih razvijenih zemalja imaju i po nekoliko desetina puta više. Štaviše, iz tih podataka proizlazi da 650 miliona stanovnika ekumene imaju taj dohodak i ispod 50 dolara godišnje, dok je visina dohotka po glavi stanožnika u SAD već davno prešla 1.870 dolara.

¹⁰ Rodolfo Stavenhagen, *La réforme agraire et les classes sociales rurales au Mexique*, Cahiers internationaux de Sociologie, vol. 34, 1963, Paris, 151.

¹¹ Pierre Bourdieu, *Sociologie de l'Algérie*, Paris, 1961.

¹² Yves Lacoste, isto.

U pogledu razvijenosti proizvodnih snaga u nerazvijenim zemljama se mogu razlikovati dva oštro podjeljena sektora: **moderni** i **tradicionalni**. Prvi čine proizvodne snage u agraru i industriji koje je razvio kolonizator da bi povećao svoje profite, a drugi čine primitivne snage autohtonog stanovništva. Ova dva sektora su dugo vremena postojali jedan pored drugoga a između njih nije bilo nikakvih važnijih veza niti uticaja. U mnogim od ovih zemalja stanje se u tom pogledu nije ni danas mnogo izmenilo, ali ima slučajeva gdje su izmene duboke. Na primer, u Alžiru posle isterivanja kolona industrija i agrar su podruštvljeni.

c) Oblici zemljišne svojine

Novija sociološka proučavanja oblika zemljišne svojine potvrdila su mišljenja **Engelsa**, **Durkheima**, **Maussa** i dr. da se oblici zemljišne svojine veoma menjaju u prostoru i vremenu i da oni zavise od oblika proizvodnje i od socijalnog sistema. Pored radova ranijih sociologa, koji su proučavali zemljišnu svojину u »primitivnim« društvima, sada su provedene mnoge sociološke ankete, koje potpuno potvrđuju tezu da se u nekim nerazvijenim zemljama mogu i danas sresti svi oblici zemljišne svojine koje poznaje ekonomija i sociologija. Štaviše, pogrešno je shvatanje da u nekima od njih preovlađuje privatna svojina zemlje. Moglo bi se reći da je u njima veoma česta tzv. **rašćlanjena** svojina zemlje, tj. oblik u kome na istom parčetu zemlje može biti po nekoliko vlasnika. Kao što je u feudalizmu na istoj zemlji postojalo trojako vlasništvo: **dominium eminens**, **dominium directum** i **dominium utile**, tako i u ovim zemljama na istom tlu može biti svojina plemena, šire porodične grupe i uže porodične grupe.¹³ Ispitivanja potvrđuju i Durkheimovo shvatanje da institut zemljišne svojine u ovakvim društvima ima često i »sakralnih« i »mističnih« elemenata. Kapitalizam je ipak potiskivao »rašćlanjenu« zemljišnu i uvodio jedinstvenu privatnu svojinu, onu koju je **Code Civile** definisao kao »pravo uživanja i raspolagao stvarima na najapsolutniji način« (art. 544). U nekim od ovih zemalja socijalizam je u posljednje vreme doneo novu — **društvenu svojinu zemlje**.

Prema tome, u ovim zemljama obično postoji »koegzistencija« oblika zemljišne svojine ili **pluralizam** tih oblika. Između ostalog, takvo stanje veoma otežava primenu agrotehničkih mera, pa i korenito sprovođenje agrarnih reformi.

d) Podela rada

U nerazvijenim zemljama ogroman broj aktivnog stanovništva je zaposlen u primarnom sektoru, tj. u agraru. Na primer, u agraru je zaposleno u severnoj Africi 73% od ukupnog stanovništva, u »crnoj« Africi 76%, u Latinskoj Americi 74%, u srednjoj i jugoistočnoj Aziji i do 80%, dok je u agraru SAD zaposleno samo 13% stanovništva, a u razvijenim zemljama Evrope do 20%. U strukturi radne snage industrijski radnici učestvuju sa veoma niskim procentima: 11% u Africi, 10% u Aziji, 17% u Latinskoj Americi, prema 37% u SAD i 42% u razvijenim zemljama Evrope.¹⁴

¹³ Pierre Bourdieu, isto.

¹⁴ Yves Lacoste, isto, 14.

Često se u ovim zemljama susrećemo sa »hipertrofijom« izvesnih oblika tercijalnog sektora, osobito trgovine. Tako se trgovinom bavi 14°/_o od ukupne populacije u Africi, 17°/_o u Aziji i 27°/_o u Latinskoj Americi. Već samo ovi podaci, naročito kada se uporede sa podacima uposlenosti u agraru i industriji, pokazuju izvestan **parazitizam** trgovine i trgovaca u ovim zemljama.

O naučnoj organizaciji rada može se govoriti samo u tzv. modernom sektoru privrede, dok je onaj »tradicionalni« prepušten samome sebi i u njemu je produktivnost rada veoma niska.

e) Socijalni sistem

Socijalni sistem nekoga globalnog društva se sastoji od sistema institucija, srodstva i kulturnih vrednosti.

U nerazvijenim zemljama su veoma razvijene **verske institucije**, dok su ekonomske, vaspitne i rekreativne dosta nerazvijene. Poznato je npr. koliki je uticaj **islama** u svim zemljama u kojima je dominantna ova religija. Isti je slučaj i sa uticajem **katoličke** crkve u Latinskoj Americi. Ali ankete i u ostalim nerazvijenim zemljama pokazuju nesumnjiv uticaj religije i religioznih institucija. Između ostalog, ispitivan je u nekima od njih i »prestiz« pojedinih profesija i ta ispitivanja pokazuju da je prestiz »sveštenika« veoma veliki i tamo gde se ne bi očekivalo.¹⁵

Srodničke veze u ovim sredinama su redovno patrijarhalne i institucionalizirane. U tom pogledu su od posebnog značaja tri institucije: porodica, seoska zajednica i pleme. Forme **porodičnog života** su dosta različite. Veoma često je osnova društvenog života **proširena**, pa imamo velike porodice, tj. za jednice srodnika istog porekla. Na njenom čelu je starešina, tj. najstariji član. koji ima velik **autoritet**, kao u antičkim porodicama, gdje je **pater familias** imao često pravo »života i smrti« (ius vitae ac necis) nad članovima svoje porodice. Inokosna ili »nuklearna« porodica, tj zajednica muža, žene i njihove dece takođe se sreća, ali je ona dosta često samo izuzetak. Pri tom je veoma važno naglasiti da je položaj **žene** u porodici obično veoma nizak, i da se često ne razlikuje od položaja roba. Njena se potčinjenost pokazuje u raznim vidovima. Ona je često vezana za kuću ili je pokrivena »feredžom«; ankete pokazuju rasturenost poligamije, a u muslimanskim zemljama još uvek muškarac ima pravo da »otera« ženu a da i ne navede razlog za to (talak) i sl. **Srodnički odnosi** u porodicama su negde regulisani dogmama vere, ali nekada u tom pogledu tradicija i običaj imaju veliki značaj ne samo u seoskim već i u gradskim sredinama. Veoma važnu ulogu u ovim društvima imaju **seoske zajednice i pleme**. To su zajednice zasnovane na krvnom srodstvu i na susjedstvu, obično su čvrsto strukturirane i zatvorene. One imaju svoju tradicionalnu lokalnu upravu s određenim funkcijama. Ponegde sela imaju svoje lokalne skupštine i odbore, koji imaju veliki ugled i ovlašćenja. Na primer, poznata je uloga i značaj »pančajata« u Indiji i »djemma« u Magrebu. Zbog ovakve porodične i srodničke strukture javlja se porodični **parazitizam**, koji se ogleda u nejednakim dužnostima i teretima u primarnim grupama; jedni članovi rade a drugi rade malo ili nimalo.

¹⁵ A. W. Southal, *Études facteurs déterminants de la structure sociale des populations urbaines d' Afrique, portant particulièrement sur le cas de Kampala, Uouganda, Aspects sociaux de l'industrialisation et de l'urbanisation en Afrique au Sud du Sahara*, Paris, 1956, 590.

Ova područja imaju i svoju autohtonu kulturu i ona se odražava i na ponašanje ličnosti, na njen status i ulogu.

Postojeći sistem institucija, primarnih grupa i kulturnih vrednosti često se opire uvođenju novih reformi, sputava kolektivne predstave na uske okvire lokalnih i plemenskih zajednica, otežava prosvjećivanje masa, omogućava ogroman broj analfabeta itd. On doprinosi da se u ovim društvima dosta sporo formira »srednja klasa«, pa i ukoliko postoji ona sve svoje napore usmerava na brzo bogaćenje i korišćenje nove konjunktore. U sociološkom pogledu je isto tako važno da ovakav socijalni sistem otežava buđenje ovih društava iz »velikog sna« (G. Myrdal). To je naročito zbog toga što su u tim društvima odnosi precizirani vekovnim tradicijama, što se veoma sporo uspostavlja veze između lokalnih zajednica i što je upliv sredstava »masovnih komunikacija« još dosta ograničen. Ti i slični faktori čine da su ova društva često »atomizirana«, da u njima i ne postoje neke šire »kolektivne predstave«, koje obuhvataju nešto van njihovih primarnih grupa, a to znači da se nacionalna i državna ideja i institucije koje one donose dosta sporo probijaju. To dovodi do čestih pojava **lokalizma** i **regionalizma** i slabljenja kohezije ovih društava.

f) Stepenu nerazvijenosti

Nerazvijene zemlje nisu na istom stepenu nerazvijenosti; među njima u tom pogledu ima značajnih razlika. Ali je činjenica da se u nauci veoma malo otišlo u pravcu njihove **klasifikacije** po stepenu nerazvijenosti, iako već dosad postoji nekoliko pokušaja takvih klasifikacija. Pri tome pada u oči da najčešće kao osnova za klasifikaciju služi visina godišnjeg nacionalnog dohotka po glavi stanovnika. U tom pogledu kreirana je i naročita **skala** po kojoj se sve zemlje dele na nekoliko kategorija (sa dohotkom do 50 američkih dolara, od 50 do 100, od 100 do 200, od 200 do 400 i preko 400 američkih dolara). Ovakvom klasifikacijom, pored ostalih, obično se služe i eksperti OUN.

Po svojoj prirodi, ovaj je kriterijum statistički i kao takav on je precizan i zahvata veoma važan deo problema nerazvijenosti ovih zemalja. Postoje i neki drugi statistički kriterijumi: potrošnja mehaničke energije, proizvodnja čelika i sl., ali oni ni pojedinačno ni skupa ne mogu zadovoljiti **sociologe**. To proističe otuda što su svi ti kriterijumi samo kvantitativni, dok im nedostaje kvalitativna strana. Tek kada bi se oni upotpunili i sa merenjima elemenata socijalne strukture, mogla bi se dobiti realnija slika. Na žalost, upravo socijalna struktura ovih zemalja, kao i njihova dinamika, nisu još dovoljno proučeni niti upoređeni i tek kad se to učini, moći će se pristupiti konstruisanju jedne **sociološke skale** stepena nerazvijenosti ovih zemalja.

II. Socijalna dinamika

Socijalna struktura gotovo svih nerazvijenih zemalja ekumene u poslednje vreme je izložena velikim promenama. Istina, te promene su negde veće a negde manje, ali se može reći da one svuda dobijaju i u širini i u dubini.

Uzroci ovih promena su različiti, ali bi se oni svuda mogli svesti na dva osnovna: **urbanizacija** i **industrijalizacija**. To su veoma složeni procesi i baš njihovom proučavanju sociologija nerazvijenih zemalja posvećuje osobitu pažnju.

a) Proces urbanizacije

Termin »urbanizacija« prvi je upotrebio španski graditelj **Ildefonso Cerda** (Teoria general de la Urbanisation, Madrid, 1867) i on ga je definisao kao »plansku koordinaciju građevinske delatnosti i svih drugih činilaca«. Ali se mnogi ne slažu sa ovakvom upotrebom ovog termina, nego tako definiranu »urbanizaciju« terminološki identifikuju sa **urbanizmom**. To se komplikuje još i time što se u nekim kulturnim sredinama pod pojmom »urbanizam« podrazumeva »način gradskog života« (na primer u Engleskoj). Danas se većina sociologa slaže u tome da **urbanizacija** označava proces stvaranja urbanih društava i pretvaranje ruralnih društava u urbana. Isto tako među njima postoji saglasnost da je to po svojoj prirodi **sociološki** proces, iako ima važne ekološke i ekonomske primese. **Urbanizam** se svodi na projektiranje i prostorno uređenje gradova.

Sam proces urbanizacije u ovim sredinama započinje i širi se po modelu koji je dao još **F. Engels**: od malog grada postaje veći a time se povećava i stepen urbanizacije jer u grad sve više pritiče stanovništvo iz okoline. »Ukoliko je grad veći, utoliko su veće koristi od doseljavanja u njega. Tu ima železnica, kanala i drumova; izbor među iskusnim radnicima je sve veći; usled konkurencije među građevinarima i među fabrikantima mašina, koji su tu uvek pri ruci, nova preduzeća se mogu podići jeftinije nego u kakvom udaljenom predelu kuda treba transportovati građevinski materijal, mašine, građevinske i fabričke radnike...«¹⁶ Na kome će se stepenu zaustaviti proces urbanizacije zavisi od više faktora. To je pitanje za sebe, kao što je posebno pitanje i problem širenja i određivanja stepena urbanizacije. U ovom pogledu, kao osnovni indikatori služe **koeficijent urbanizacije** i **koeficijent urbane koncentracije**. Prvi označava brojčani odnos gradskog stanovništva prema ukupnom broju stanovništva neke zemlje, tj. odnos između ruralnog i urbanog stanovništva, a drugi pokazuje odnos celokupnog urbanog stanovništva i stanovništva u velikim gradovima. Na primer, publikacije UNESCO-a za obračun koeficijenta urbanizacije uzimaju samo ono stanovništvo koje živi u gradovima većim od 20.000 stanovnika, a za obračun koeficijenta urbane koncentracije samo ono urbano stanovništvo koje živi u gradovima većim od 100.000 stanovnika.

Ovi podaci pokazuju da je proces urbanizacije veoma nejednako rasprostrt po raznim delovima ekumene. Ali oni takođe upućuju i na jedan drugi važan fenomen, koji svuda pokazuje istu tendenciju: od urbanog stanovništva, tj. od sveg stanovništva koje živi u gradovima većim od 20.000 stanovnika, daleko veći deo živi u **velikim** gradovima, tj. u onima većim od 100.000 stanovnika.¹⁷ Upoređenje ovih podataka jasno pokazuje, da su prostrana područja Azije, Afrike i Južne Amerike u isto vreme i područja male i niske

¹⁶ F. Engels, **Položaj radničke klase u Engleskoj**, Beograd, 1951, 36.

¹⁷ K. Davis and H. Herz, **The World Distribution of Urbanization**, Bulletin of the International Statistical Institute, vol XXXIII, 1950.

urbanizacije. Osobito je nizak stepen urbanizacije Afrike. Ali to ipak ne isključuje mogućnost da i u njoj izvesna područja mogu biti područja **hipertrofirane** urbanizacije u odnosu na ostala njihova obeležja i mogućnosti.¹⁸

Prema tim kriterijumima stepen urbanizacije u glavnim delovima ekumene izgledaju ovako:

<i>Ekumena i njeni delovi:</i>	<i>Koeficijent urbanizacije tj. % stanovništva koje živi u gradovima većim od 20.000 stanovnika</i>	<i>Koeficijent urbane koncentracije tj. % urbane populacije koja živi u gradovima većim od 100.000 stanovnika</i>
Ekumena	21	62
Oceanija	47	87
SAD	42	69
Evropa (bez SSSR)	35	60
SSSR	31	58
Južna Amerika	26	69
Centralna Amerika	21	57
Azija	13	63
Afrika	9	51

Mnogobrojne ankete su pokazale da svaka nerazvijena zemlja ili oblast i u pogledu uticaja urbanizacije ima svojih specifičnosti. Na primer, u Aziji se uočavaju velike promene koje izaziva urbanizacija na porodicu i na druge forme društvenog života.¹⁹ U Latinskoj Americi urbanizacija menja porodičnu organizaciju, staturu i odnose među ličnostima u porodici, odvlači stanovništvo sa sela u gradove i t. sl. Sociolozi naročito ističu fenomene stvaranja **barriada** i **favela** na ovom kontinentu. To su tzv. **villa miseria**. Oba ova fenomena su u suštini slična, iako u sociološkom pogledu među njima ima nekih razlika. Na primer, sociolozi Perua definišu »barriadu« kao »socijalnu aglomeraciju« doseljenika iz sela koji su okupirali državno zemljište i u gradu zasnovali lokalnu zajednicu koja je socijalno ista kao i seoska zajednica iz koje su došli.²⁰ U stvari, tako se jedno ruralno društvo fizički smešta u okviru urbanog društva, a da među njima ne nastaje gotovo nikakvih socijalnih dodira. To veoma otežava procese socijalne integracije. Još poznatije su »favele«; samo u Rio de Janeiru u njima živi više od trećine stanovništva. Brazilski sociolozi ističu da su to grupacije od najmanje 50 članova, sa tipičnim barakama »seoskog« izgleda, podignute bez odobrenja na državnom ili kom drugom zemljištu, i u kojima nema sanitarnih i komunalnih uređaja, niti pravilnih ulica, ni numeracije kuća.²¹ Prostorni okviri i teskoba u »favelama« veoma utiču na društvene odnose, pa i na pojavu raznih oblika društvenih devijacija.

U Africi se takođe proučava proces urbanizacije, naročito ovi problemi: načini »inkorporisanja« Afrikanaca u gradski život, usvajanje tehnike i vrednosti sa Zapada u raznim društvenim grupama; odnos između ruralne i ur-

¹⁸ Pierre Boundie, isto, 54.

¹⁹ Les effets de l'urbanisation sur la vie familiale dans les pays de la C. E. A. E. O; Urbanisation, criminalité et délinquance en Asie et en Extrême-Orient, Le phénomène de l'urbanisation en Asie et en Extrême-Orient, Calcutta, 1959.

²⁰ I. Matos Mar, Les »barriados« de Lima: un exemple d'intégration à la vie urbaine, Urbanisation en Amérique latine, Paris, 1962, 178.

²¹ Andrew Pearce, Quelques caractéristiques de l'urbanisation dans la ville de Rio de Janeiro, Urbanisation en Amérique latine, Paris, 1962, 192.

bane populacije; odnosi između zapadne i »plemenske« civilizacije; porodični i susedski odnosi; obeležja društvene slojevitosti; stvaranje društvenih elita i grupa koje su usvojile zapadni način mišljenja; odnosi između Afrikanaca i stranaca i odnosi između raznih etničkih grupa.²² Ispitivanja su pokazala da i Afrika ima svoja *villa miseria* u obliku raznih »bidonvilles«. Oni su nastali iz istih razloga kao i »favele« u Južnoj Americi i razni drugi »čumezi« u nekim drugim gradovima sveta. Njihovu osnovnu populaciju čini gradska sirotinja i nepregledne mase seljaka, koje beže sa sela i sklanjaju se po gradovima tražeći posla.²³

Posebnu pažnju su sociolozi posvetili proučavanju procesa urbanizacije u nerazvijenim mediteranskim zemljama. O tome je sprovedeno više anketa.²⁴ U radovima koji su tim povodom objavljeni detaljnije se raspravlja o problemima na koje nailaze seljaci prilikom preseljavanja u gradove.

b) Proces industrijalizacije

Proces urbanizacije i industrijalizacije obično se istražuju zajedno, a katkad se oni izjednačuju ili zamenjuju jedan s drugim. U krajnjoj liniji, takav je postupak pogrešan jer iako je industrijalizacija glavna pokretačka snaga urbanizacije, ipak ova dva procesa ne treba mešati, niti zamenjivati jedan s drugim. Oni nisu ni postali niti su se razvijali na isti način. Urbanizacija je počela svoj razvoj ranije i ona je širi proces. Industrijalizacija znači ekspanziju i promene u svim pravcima. Ona menja ekološku sliku prostora, često truje vazduh i donosi otpadne vode, ona donosi tehnički napredak, racionalniju organizaciju rada i veću produktivnost, masovnu proizvodnju robe i t. sl. U sociološkom pogledu ona izaziva snažnu vertikalnu i horizontalnu mobilnost i promene u statusu i ulozi ličnosti, stvara nove grupe i kategorije.

Između industrijalizacije i urbanizacije nesumnjivo postoje određene korelacije, koje su predmet proučavanja u izvesnim nerazvijenim zemljama.²⁵ U nekim drugim zemljama je naročito proučen problem otpora koji industrijalizaciji pružaju zaostale ruralne sredine.²⁶ Ova proučavanja potvrđuju hipotezu da proces industrijalizacije korenito menja odnose i shvatanja ljudi, da iz osnova menja patrijarhalnu organizaciju društva zasnovanu na velikoj porodici i plemenu i da donosi nove vrednosti i oblike ponašanja.²⁷ Isto tako, ona

²² *Aspects sociaux de l'industrialisation et de l'urbanisation en Afrique au Sud du Sahara*, Paris, 1956.

²³ B. W. Gussman, *L'urbanisation des Africains à Bulawayo, Rhodésie du Sud*; K. A. Busia, *Enquête sociale sur la ville Sekondi - Takoradi*, R. E. Philipps, *Le Banton urbanise: étude sur l'assimilation culturelle dans Witwatersrand*, *Aspects sociaux de l'industrialisation et de l'urbanisation en Afrique au Sud du Sahara*, Paris, 1956.

²⁴ H. M. Phillips, *Le processus et les problèmes de l'urbanisation*, Conseil méditerranéen de recherches en sciences sociales, dans certains villes méditerranéennes, Conseil méditerranéen de recherches en sciences sociales, Catane, 1961.

²⁵ Thomas Borges, *Rapport entre le développement économique, l'industrialisation et l'accroissement de la population urbaine au Brésil*, Urbanisation en Amérique latine, Paris, 1962, 151.

²⁶ Jun'ichi Hayashi, *Les problèmes sociologique que soulève l'introduction de nouvelles pratiques agricoles*; N. Cao Hach, *Obstacles à l'introduction de nouvelles techniques de production*, La recherche sociologique et les problèmes du développement rural en Asie du Sud-Est, Paris, 1963.

²⁷ M. de Clerek, *L'éducation en vue du changement social dans les communautés rurales*. La recherche sociologique et les problèmes du développement rural en Asie du Sud-Est, Paris, 1963, 125.

su oborila izvesna mišljenja tehnochrata i ekonomista po kojima industrijalizacija bez ostatka razbija »preživjelosti« i stvara potpuno nove odnose i širi horizonte ličnostima i grupama. Svakako, to je pravilo ali od njega postoje i veoma značajni izuzeci. Na primer, ankete sprovedene u nekim zemljama »crne Afrike« pokazuju da se industrijski radnici u njima ne samo katkad izoluju i žive svojim tradicionalnim životom već zadrže i patrijarhalne porodične veze; nekad u novoj sredini pojačaju i svoje plemenske organizacije,²⁸ pa se među njima mogu sresti i izvesni oblici rasističkih shvaćanja.

Pored svega toga, industrijalizacija u svim nerazvijenim zemljama ima dosta zajedničkih pa i istih obeležja. Svuda se sretaju grupe koje imaju različit stav prema industrijskoj tehnici (jedne tu tehniku primaju, druge je odbijaju, dok neke grupe primaju tehniku ali se protive da prilagode svoj porodični život i ponašanje novim uslovima). Osim toga industrijalizaciju svuda prate razni **konflikti**, koji proističu iz raspadanja starih socijalnih struktura ili zbog toga što razni sektori socijalne strukture nisu podjednako izloženi procesu industrijalizacije; postoje i češći »sukobi generacija«, jer se mlađi lakše adaptiraju na novo. Ubrzan razvoj industrije svuda rađa »gradove pečurke« u koje se mahom sliva radna snaga sa sela, koja traži posao. Veoma često su to u isto vreme i **villa miseria**.

III. Metod

Nekad je izgledalo da će problem metoda socioloških proučavanja nerazvijenih zemalja predstavljati nepremostive teškoće pri istraživanjima. Neki su smatrali da će razlike u shvatanjima između raznih metodoloških »škola« onemogućiti kolektivne napore. Drugi su strahovali od činjenice što u nerazvijenim zemljama nema **dokumentacije** koja može dati kvalitativne okvire i strukture njihovih društava; isticalo se da su to zemlje »nepotpunih statistika« (statistiques incopletes) i da su statističke i druge dokumente ostavili kolonizatori pa se u njihovu objektivnost može s pravom sumnjati. Izvesna šablonska prenašanja tehnika ispitivanja iz razvijenih društava nisu pokazala neke rezultate. To se osobito pokazalo pri primeni nekih »kvantofrenskih« postupaka iz američke sociologije.

Ipak, praksa je pokazala da se sve ove teškoće mogu prebroditi. Prevažidena je i etapa »naivnog empirizma« (empirisme naïf)²⁹ i odlučno se stalo na gladište da se metod i istraživačka tehnika moraju prilagoditi **predmetu** proučavanja. To je bio i stav svih međunarodnih stručnih simpozijuma, koji su se sazivali pre nego bi se pristupilo proučavanjima društva nerazvijenih zemalja Afrike, Azije i Latinske Amerike. Na primer, takav je slučaj bio sa skupom naučnih radnika za proučavanje »crne Afrike«, u **Abidjanu**, skupom za proučavanje društva jugoistočne Azije u **Saigonu**, kao i onog za proučavanje društva u raznim državama Latinske Amerike u **Santiago de Chileu**. Osobito je simpozijum stručnjaka u Abidjanu posvetio veliku pažnju metodološkim problemima. On je u tom pogledu postigao značajan stepen sagla-

²⁸ *Aspects sociaux de l'industrialisation en de l'urbanisation en Afrique au Sud du Sahara*, Paris, 1956, 40, 393 atc.

²⁹ G. Balandier, *Sociologie actuelle de l'Afrique noire*, Paris, 1963.

snosti. Učesnici su se saglasili da u ispitivanjima **anketa** ima osnovni značaj. Anketa može biti **praktična i teorijska** (les Enquêtes pratique et les enquêtes theoretiques) a sadržaj i ciljevi anketa su različiti. Posebno je istaknut značaj »teorijskih anketa«, koji mogu biti »deskriptivne« i »produbljene« (en profondeur). Prvima je cilj da pruže što više **kvantitativnih** podataka a drugima da pruže podatke o **kvalitativnim** odnosima u društvu koje se proučava. Prilikom ispitivanja najbolje je upotrebiti i jednu i drugu vrstu anketa. Isto tako, postignuta je saglasnost o tehnici uzimanja **uzorka**, kao i o upitnicima i formularima, principima proučavanja **porodičnih budžeta** i tehnika **dubinske** ankete ((enquête en profondeur). Sve ekipe koje su učestvovala u izvršenju tog naučnog projekta pridržavali su se dogovora u Abidjanu, iako su neki istraživači preporučene tehnike u svojim posebnim istraživanjima dopunili i nekim drugim. Na primer, **G. Balandier** je pored ankete upotrebljavao za proučavanje jedne lokalne zajednice još i **sociometrijske** testove, **biografije** pojedinih ličnosti i testove inteligencije.³⁰ Neki drugi istraživači su takođe još više prilagodili tehniku istraživanja sredini »crne Afrike«.

IV. Primena istraživanja

Pored teorijskog, sociološka istraživanja nerazvijenih zemalja imaju i određen praktični značaj; njihova je namena da korisno posluže za podizanje društva ovih zemalja. Preko njih se osobito afirmiše i profesija sociologa. To u mnogim zemljama nije više »teoretičar« koji konstruiše neke opšte kategorije i »razmišlja« o sudbini nekog društva, već je to **praktični radnik**, koji sa određenom tehnikom spoznaje društvenu stvarnost i **savetuje** ili sam primenjuje mere koje treba preduzeti da bi se neki proces usmerio u određenom pravcu. Zbog toga se u praksi ova profesija pojavljuje u dva vida i to: sociolog kao socijalni **instruktor** i kao socijalni **inženjer**. Sociolog kao neposredni instruktor na terenu (moniteur) preko »praktičnih anketa« i na osnovu svoga iskustva utiče da se sprovedu i primene neke mere na pravilan način i to pošto prethodno ispita stavove i strukturu konkretne lokalne zajednice gde mere treba primeniti. Kao socijalni inženjer sociolog aktivno učestvuje u **planiranju**, koje je jedna od osnovnih funkcija savremenog društva i čiji će značaj u budućnosti neprestano rasti. Danas se smatra da planiranje ima tri komponente: **tehničku, ekonomsku i socijalnu**. One se među sobom dopunjuju i bez svih ovih komponenta nema pravog planiranja. To je potvrdilo i potvrđuje iskustvo zemalja, a u pogledu planiranja u ruralnim zajednicama od posebnog su značaja iskustva u Holandiji i SAD. O ovim problemima naročito se pozabavio simpozijum sociologa u **Saigonu**, od 18. do 26. marta 1960. na kome je učestvovalo »50 eksperata i brojni posmatrači«. Na njemu su izmenjali svoja iskustva razni stručnjaci osobito američki, japanski i domaći. Ovdje su naročito zapaženi referati o ulozi socioloških istraživanja u planiranju razvoja u ruralnim sredinama, tehnikama toga pla-

³⁰ G. Balandier, *Enquête sociologique sur la cité africaine de Brasaville, Aspects sociaux de l'industrialisation et de l'urbanisation au Sud du Sahara*, Paris, 1956, 119.

niranja, dosadašnjim iskustvima i sredstvima kojima se u ovim sredinama najlakše postiže postavljeni cilj. Iskustva u još nekim nerazvijenim područjima pokazuju mogućnosti i uspehe socijalnog planiranja i uloge sociologa u njima.

V. Zaključak

Jedan od ključnih problema sociologije nerazvijenih zemalja, jeste pitanje njene dalje **perspektive**. Svakako da je to veoma sudbonosno i teško pitanje, ali već izvesni uspesi koje je u svome početnom razvoju postigla sociologija nerazvijenih zemalja omogućavaju delimičan odgovor. Ovo tim pre što su brojna istraživanja utvrdila osnovne elemente **socijalne statike i dinamike** nerazvijenih zemalja a postignut je i prilično veliki stepen saglasnosti o **metodu** proučavanja i primeni rezultata.

U socijalnoj statici nerazvijenih zemalja posebnu pažnju privlače **konstitutivni elementi** njihove **nerazvijenosti**. Razni autori ističu različit broj ovih elemenata, koji su po svojoj suštini demografske, ekonomske i sociološke prirode. Oni bi se ipak mogli svrstati na elemente koji se odnose na populaciju, oblike produkcije, oblike svojine, podelu rada i socijalni sistem. Analize anketa sprovedenih u nerazvijenim zemljama pokazuju da u njima postoji **pluralizam** oblika proizvodnje i svojine, da je podela rada nepravilno i nedovoljno izvedena i da im je socijalni sistem zaostao i sa snažnim porodičnim, plemenskim i lokalnim vezama i oblicima ponašanja. Još uvek se u njima sreća teško nasleđe prošlosti, pa se i za njih slobodno mogu ponoviti reči da su »patile ne samo od razvijanja kapitalističke proizvodnje nego i od oskudnosti njenog razvijanja.«³¹ Zbog toga se u tim zemljama redovno sreću razni oblici suprotnosti i zaostalosti: visoke stope nataliteta i mortaliteta, zaostajanje proizvodnih snaga i u agraru i u industriji, nizak nacionalni dohodak po glavi stanovnika, slaba proizvodnja i potrošnja mehaničke energije, analfabetizam, nezaposlenost, razne epidemije itd.

Posle sticanja nezavisnosti većina nerazvijenih zemalja želi da se što pre otrgne iz »dubokog sna« zaostalosti i da ukloni ili smanji jaz koji ih odvaja od razvijenih zemalja. Zbog toga su one danas obuhvaćene snažnim procesima **urbanizacije i industrijalizacije**. Istina, ni ti procesi nisu svuda istog obima i intenziteta, ali oni svuda doprinose izmeni stare strukture, menjanju statusa i uloge ličnosti i grupa, stvaranju novih vrednosti i oblika ponašanja. Oni izazivaju takođe i nove **konflikte**, jer se staro lako ne povlači pred novim i mnoge grupe još ne pokazuju rešenost da napuste neke stare oblike ponašanja, osobito u porodičnim i lokalnim okvirima. U ovim zemljama je naročito težak problem **bežanja** seljaka u gradove, što uvjetuje stvaranje »gradova bede« ili »četvrti bede« u mnogim gradovima, gde je naročito teško stambeno pitanje i gde se pojavljuju i razni oblici socijalne patologije.

Kuda idu onda ova društva?

Kao zajednički imenitelj proučavanja njihovog razvoja mogle bi se danas navesti **promene** koje u njihovim strukturama vrši proces industrijali-

³¹ K. Marks, **Kapital I**, Beograd, 1947, XLIV.

zације. Kao krajnji zaključak za budućnost tih zemalja mogle bi se navesti reči: »zemlja koja je industrijski jače razvijena pokazuje industrijski slabije razvijenoj zemlji samo sliku njene sopstvene budućnosti.³²

Summary

THE SOCIOLOGY OF UNDERDEVELOPED COUNTRIES

In this paper the author considers the *subject*, the *method* and the *application* of the sociology of underdeveloped countries.

The subject is defined as social statics and social dynamics of societies of underdeveloped countries. The social statics includes: population, forms of production, forms of landownership, division of labour and social system. Under these categories all characteristics of their backwardness can be classified (high birth and death rate, small national income, low labour productivity, low production and mechanical energy consumption, strong patriarchal ties in families and tribes etc). During the last period these societies have been strongly influenced by the processes of *urbanization* and *industrialization*. These processes are the basis of their social dynamics and they cause deep *changes* in the society. Old structures are changing and new ones create. These processes are accompanied by the exodus from villages and formation of »villa miseria« in cities.

Meetings of sociologists from different countries, who participated in research work in underdeveloped countries, are very important for the study of methods and applications of this branch of sociology. Among such meetings the best known were held in Abidjan for the regions of »black Africa«, in Santiago de Chile for the regions of Latin America and in Saigon for the regions of southeast Asia. Also the author reviewed many questionnaires which were agreed upon at those meetings.

In the concluding part of this article the *perspective* of development of underdeveloped countries is treated. In this connection the author points out Marx words that »the country industrially more developed shows to the industrially less developed country the picture of its own future.«

Резюме

СОЦИОЛОГИЈА В СЛАБОРАЗВИТЫХ СТРАНАХ

В настоящей статье обсуждаются вопросы **предмета, метода и применения** социологии в слаборазвитых странах.

Её предметом являются **социальная статика** и **социальная динамика** вышеупомянутых обществ. Социальная статика охватывает их популяцию, виды производства, виды земельной собственности, разделение труда и социальную систему. Под эти же категории можно подвести все характерные черты их **неразвитости**: большую ставку рождаемости и смертности, небольшой национальный доход, небольшую производительность труда, незначительное производство и потребление разных видов энергии, крепкие патриархальные отношения в семье и в племени и т. д. В последнее время общества, о которых идёт речь, подвергнуты влиянию **урбанизации** и **индустриализации**. Эти же процессы являются основой их социальной динамики и в этих обществах вызывают глубокие **изменения**. Старые структуры терпят изменения и уступают своё место новым структурам. Особое место в этом процессе занимает проблема „бегства из деревни“ и образование „городов нищеты“.

Что касается изучения **метода и применения** социологии, в этом отношении особую роль играют совещания социологов разных стран, которые уже изучали слаборазвитые общества. Известные такие совещания были в Абиджане (на ко-

³² K.Marks, **Kapital I**, Beograd, 1947, XLIV.

тором обсуждались проблемы „чёрной Африки“), в Сант-Яго (латиноамериканские проблемы) и в Сайгоне (проблемы юго-восточной Азии). На этих совещаниях проанализированы данные многих анкет.

В итоге автор говорит о **перспективе** развития слаборазвитых стран подчёркивая мысль, что „страна с более развитой промышленностью только показывает, стране с менее развитой промышленностью, картину её собственного будущего“. (Маркс)